

HANNA MÜHLBAUER

«NÆRMARE KOMME ME NOK ALDRI».

OM STEDSOPPLEVELSEN I ØYVIND RIMBEREIDS «BORHAUG, LISTA» (SEINE TOPOGRAFIAR) OG «THERAS SLYNGVEIER» (TRÅDREISER)

Gjennom dei to diktsamlingane Seine topografiar og Trådreiser har Øyvind Rimbereid gjort studien av det geografiske feltet til sitt poetiske prosjekt. Eller kanskje ikkje det geografiske området. For snarare handlar det vel om korleis omgjevnadene fløkjer seg inn i opplevingane våre og blir til ein uløseleg del av måten me er, tenkjer og føler på (Andersen 2004).

Det er mange som har konstatert at Øyvind Rimbereid's dikt kan karakteriseres som «en utforskning av *topos* (gr. sted) forstått både som et retorisk utgangspunkt og som geografisk sted» (Refsum 2010: 90). Dette grunner ikke bare i måten diktene hans bruker topografiske beskrivelser for å «trekke linjer mellom historie, samfunn og en mer privat sfære» (Nydal 2009: 42) og derved åpne tekstene «for de ulike diskursene, historiene og refleksjonene som kan relateres til stedet» (Refsum 2010: 89). De preges også av et refleksivt moment som retter blikket mot betrakteren og hans meget subjektive måte å iakttå stedet på. I det følgende skal jeg undersøke hvordan utvalgte tekster gjenskaper denne individuelle erfaringen av stedene som en mosaikk av historisk viten, kulturelt traderte assosiasjoner, anekdoter og inntrykk – en mosaikk som er både kollektivt og subjektivt farget. Det kanskje mest sentrale spørsmålet som tekstene stiller blir derved: Kan historienes sted gjenoppleves?

I Rimbereid's første diktsamling *Seine topografiar* presenteres forskjellige steder i Stavangerregionen. Bokas «opplagte topografiske tilnærming [... med] historiske og litterære førelegg i topografilitteraturen» (Ekrheim 2009: 129) er spesielt tydelig i diktet «Borhaug, Lista». Teksten kombinerer en tradisjonell topografisk struktur med et meget present jeg som beskriver stedet på halvøya Lista, halvveis mellom Egersund og Kristiansand «i det nederste sørvest» (Rimbereid 2000: 65), rett ut mot Atlanterhavet. Diktet begynner ikke rett på stedet, men med bilreisen dit:

Fra riksveiens øveoppheta julirush
tar me av. Skogen, den kuperte grusveien, støv, solå
synlig bare mydlå de grønnkledde greinene. Lenge, langt
innøve, som om me for alltid e ude
av kurs, som om adle småbynavn og avstanden opp te Oslo
aldri sko ha eksistert,

verden av skilt og fartssonar ikkje gyldig
her, kor me i denne lånte, japanske bilen
brått fare ud. På platået
øve dirrande lys

et sjokk, ud

her i det nederste sørvest
med åbent grønt flatt berg og havet
som strekke seg blålig blankt mod
fem eller femti land.

(Rimbereid 2000: 65)

Reisefølget nærmer seg utenfra, og hele halvøya fremstilles som langt ifra hverdagsverden og den travle trafikken på riksveien: Skilt og fartssoner er ikke gyldige der, og stedet kan neppe passes inn i nettet av småbynavn og sifre som angir avstanden til hovedstaden. Etter en lang passasje gjennom skogen åpner seg et platå med dirrende lys som er sjokkerende annerledes enn lyset andre steder;¹ derfra skues havet som strekker seg mot «fem eller femti land» og ikke er mer behjelpelig med nøyaktig lokalisering enn landet selv.

Beskrivelsen av dette ekstraordinære stedet minner om det 16. århundrets topografiske diktning når det gjelder makrostrukturen og rekkefølgen de enkelte elementene beskrives i. Som kjent setter for eksempel Petter Dass *Nordlands trompet* etter fortalene til boken, leseren og innbyggerne i gang med en definisjon av Nordlands geografiske beliggenhet og behandler deretter systematisk været, fuglene, fiskene, næringslivet og innbyggerne før det oppsøker de enkle prostiene (jf. Dass/Seip 1967). Også i «Borhaug, Lista» finnes det en lignende struktur, selv om den er meget komprimert og liksom i miniatyrformat. Etter det vanskelige forsøket en geografisk innordning av stedet beskrives området selv:

Ei halvøy e Lista
og kanskje fortsatt i drift, kanskje
ennå ikkje nådd land med sitt flettverk
av smale veier, klynger av hus. Derfor
òg et aent velkommen? Ei hånd av slekt
rekkes fram mod mi, midt mydlå Borhaugs ytterste hus
eg lenge bare har hørt om. Små skiferkledde,
vegg mod vegg
i vern mod vinden.

(Rimbereid 2000: 65–66)

1 Lista er berømt for det spesielt sterke lys som har bl.a. tiltrukket mange malere (jf. Berg 1993: 394–395). Odd Hølaas beskriver det som «et lys så sterkt og høyt at eng og mose og gnistrende stein ligger og yrer mot det blå rom» (Hølaas 1966: 97).

Det viser seg at jeget er på besøkstur hos slektninger for å se stedet det «lenge bare har hørt om». Liksom det 16. århundrets geografisk og historisk interesserte vitenskapsmenn har det lagt ut på tur for å sammenligne tradert viten med egne inntrykk og erfaringer. Når det kommer frem til sin fremmedartede destinasjon, står husene trangt og skaper sammen med de forblåste hekkene inntrykket av et sted som er utsatt for vind og vær, hvor det bare unntaksvis er

i kveld stilt, luftå
skjelvande øve markene, dis inn
fra sør. Fjellå ved Egersund i nord e nå
som gjønåsiiktig japansk
papir. Som sett innenfra
ein drøm.

(Rimbereid 2000: 66)

Også ved denne kjiappe markeringen av værforholdene og horisonten forsterkes det surrealistiske inntrykket: Fjellene ved Egersund virker drømagtige, de danner ingen troverdige fikspunkt for jegets orientering, liksom veiskiltene og havet nekter å hjelpe med lokaliseringen av stedet.

Så vendes fokuset mot de sosiale strukturene: Folk står og prater på gata om kvelden, i «vågen samle pensjonistane seg / omkring havneskuret, bygd på dugnad» (Rimbereid 2000: 66) og vitner om et aktivt bygdeliv. Vågen og havnen fungerer fortsatt som sentrum og viser til stedets historiske betydning:

Her
nere kor den nærmaste pendlarrudå
lenge glei ifra
seig inn. Hundre og femti år
i fart øve Atlanteren, frakt og sesongarbeid
i nordamerikanske skogar. Herfra drog òg de som steig ner
i afrikanske gruver, de som kom halvt skinnande opp
seint hjem. Dette e den bagøvevendte
udvandringå, de som kom igjen og igjen,
de som slepte med seg Marion, Anny og Lloyd
te de ennå ikkje fødte. Drog med seg hjem
ein vid sirkel, for så å passa den te, nøyaktig
omkring slettene, omkring bergå, omkring Herrens Hus
òg halvaen nautisk mil ud fra fjerå? Ein
sirkel av tråd lagt skeivt
øve kartet.

(Rimbereid 2000: 66–67)

Her refereres det til stedets migrasjonshistorie: Fra Borhaug dro folk til Amerika

og Afrika, i 1920 pendlet 30 % av Borhaugs befolkning til og fra USA for å jobbe og tok med seg hjem amerikanske skikker som nøye måtte tilpasses de norske forholdene. Pendlingen fortsatte langt inn på sekstitallet, og det finnes fortsatt mange spor etter kulturkontakten på Lista (jf. Ringdal 2002). Den kulturelle avstanden speiles i vekten teksten tillegger de fremmede stedene gjennom paralleliserende linjeskift: «i fart øve Atlanteren [...] / i nordamerikanske skogar [...] / i afrikanske gruver». Mens reisens retning og mål derved er klart definerte, preges den tidlige dimensjonen av pendelens svingende bevegelser og gjentakelser: Båten «glei ifra / seig inn», menneskene «kom igjen og igjen». Det virker som om tidens linære forløp blir mer transparent, slik at folk i en proleptisk bevegelse kan vende tilbake «te de ennå ikkje fødte».

Etter disse meteorologiske, sosiologiske og historiske betraktninger vender diktet seg mot dagens kulturliv og sommerens utstilling ved fyret:

I installasjonen

av speil ser me landskabet opp
ner, himmelen
et nerfalt hav. E òg denne svarte,
stjerneforma stålkonstruksjonen
styrta te jord? Eller e den bare
et prangande ord slept ud her på smale veier,
fra området me sjøl komme fra,
fra det indra, mer suverena?

(Rimbereid 2000: 67)

I utstillingens installasjon presenteres landskapet vendt opp ned, fremmedgjort som kunstnerisk objekt. Enda mer fremmed er stålkonstruksjonen som virker rett og slett ekstraterrestrisk, som en stjerne «styrta te jord». Den passer ikke helt inn i området som opposisjonen av «prangande ord» og «smale veier» antyder, men forblir en del av en meget fjern storbykultur. En annen tilknytning til denne «indra, mer suverena» sfæren presenteres i aluminiumsverket som er «festa te det større, te det stadig raskare» (Rimbereid 2000: 67). Dette større burde kanskje helst interpreteres som fremskrittillusjonen som «nå ska forsvinna / fra etkvert kontinent» (Rimbereid 2000: 67). Her alluderes i noen få linjer til industrialisering, fremskrittstenkning og globalisering; både næringslivet og høykulturen får bidra med noen aspekter til stedets mosaikk.

Diktets adskillige topografiske avsnitt er koblet sammen gjennom en fortelleteknikk som allerede den antikke retorikeren Athonios anbefaler for stedsbeskrivelser. Ved hjelp av dette *itinerarium* får leseren en imaginær omvisning, mens vandringen fra sted til sted knytter sammen nokså disparate tematiske elementer (jf. Lauvstad 2007: 118, 187; Rimbereid 2006: 101). Bevegelsen i landskapet forener de mest forskjellige observasjoner, hendelser, beretninger og vurderinger, den danner forbindelsen mellom glimtene av stedets

geografi, meteorologi, sosiologi, historie, kultur og næringsliv. Det er denne fortelleteknikken Sindre Ekrheim sikter til når han fastslår at Rimbereiddiktene «har eit prosaanslag, eit narrativt potensial gitt og verkeleggjort gjennom ei framskridande rørsle – vandrainga – kombinert med ein poetisk konsentrasjon som bryt av vandrainga og utviklingsgongen, for så, kanskje, å slå inn på ein sideveg eller eit sidespor i materialet» (Ekrheim 2009: 129), mens Rimbereid selv tilstår at reisen «er et tilbakevendende motiv for meg» (Lindholm 2004: 15).

Omvisningen skjer dessuten ikke på en nøytral måte; de fysiske forutsetningene og de sosiale, kulturelle og økonomiske faktorene som preger stedet presenteres av et diktjegg som iakttar og vurderer detaljene ved stedet. Denne konsepsjonen av stedet som en subjektiv persepsjon av omgivelsene som allikevel skjer på en sosialt og kulturellt preget måte, samsvarer med stedsteorien. Ikke minst fenomenologen og humangeografen Edward S. Casey, som «mer enn noen har skrevet stedsfilosofiens historie» (Greve 2011: 200), definerer stedet som «the immediate environment of my lived body – an arena of action that is at once physical and historical, social and cultural» (Casey 2001: 683). Caseys konsept bygger både på Martin Heidegger og på Yi-Fu Tuan som ser på stedet som «a way of being-in-the-world» (Tuan 1977: 201), som et dynamisk produkt av prosesser og praksiser i stadig forandring (jf. Cresswell 2004: 18–51). Denne konsepsjonens fokus ligger på menneskets erfaring av stedet; ifølge Louise Mønster er fenomenologiens og humangeografiens steder

ikke noget blot foreliggende; de bliver til i kraft af menneskers engagement i deres omverden. Det betyder også, at stedet ligesom fænomenologien overskrider dikotomien mellem det subjektive og objektive, jeg og verden, og i stedet påpeges interaksjonen og forbindelsen mellem begge dele (Mønster 2009: 361).²

Det kan uansett forestilles steder som geografiske lokaliteter uavhengig av menneskets oppmerksomhet. Men det er først gjennom den menneskelige persepsjonen at de tilføres betydning som går ut over deres materialitet (jf. Trigg 2012: 6). Det trengs ikke nødvendigvis en arkitektonisk eller agrikulturell omforming av lokaliteten for å skape et sted; en oppmerksom resepsjon av omverdenen som er betydningsfull nok (jf. Greve 1996: 23) – eller som Dan Ringgaard skriver kort og godt: «Når en lokalitet giver mening, bliver den et sted» (Ringgaard 2010: 16).

Også Rimbereids litterære steder preges og forandres av det subjektive perspektivet de iaktas fra. I «Borhaug, Lista»s tilfelle er diktjeggets perspektiv

2 Denne påstanden støttes av Tilley som fastslår: «A phenomenological approach to landscape and place [...] is an approach emphasizing the intertwining of subject and object, things and persons, mind and body, places and Being in the world» (Tilley 2004: 29).

tydelig markert som eksternt; det er på besøk for å se bygden det «lenge bare har hørt om» (Rimbereid 2000: 66). Men selv om det finnes slekt som bor der, domineres beskrivelsen av alteritet: Stedet ligger utenfor koordinatene og veinettet som jeget er fortrolig med; hilsningen er annerledes en det jeget er vant til; transportmiddelet – den lånte japanske bilen – er like eksotisk som det gjennom-siktige japanske papiret jeget sammenligner fjellene med. I stedet for konkrete sanselige observasjoner og opplevelser av området beskrives stort sett rent visuelle inntrykk ved hjelp av similer og kulturelle koder som tilhører den samme fjerne sfæren som den fremmedaktige stålkonstruksjonen i sommerens utstilling – det samme området som «me sjøl komme fra, / fra det indra, mer suverena».

Diktjegets metarefleksive spørsmål om «ordå eg skrive dette med, ka sirklar hørre de te?» (Rimbereid 2000: 67) understreker følelsen av ikke-tilhørighet og observasjon fra utsida. Stavangerdialekten diktet er skrevet på støtter et noenlunde distansert forhold mellom diktjeget og stedet.³ Som et individuelt preget og farget språk henviser bydialekten til «det egne til den som forteller» (Larsen 2004: 11), til jegets subjektive erfaring av verden og dets helt spesielle måte å tenke og skrive på. Det tydeliggjør «hva slags tenkning, persepsjonsmuligheter og forståelse som ligger i dette språket vi er skapt av, enten vi har vokst opp på ett eller flere steder – ordene, metaforene, frasene og så videre» (Lindholm 2004: 13).

Men det distanserte forholdet mellom diktjeget og stedet i «Borhaug, Lista» grunner ikke bare i dialektforskjellen og i avstanden mellom Borhaug og reisans utgangspunkt. I nestsiste avsnitt tematiseres i tillegg distansen i tid, opposisjonen mellom før og nå. Jeget har dratt ut for å oppsøke tidligere generasjoners bosted, en mulig tilknytning til stedet må derfor skje via familiens fortid som presenteres av familieportrettene:

I det gamle huset henge familien
på striba panel, samla i tette buar rundt tri
dører

(Rimbereid 2000: 67)

og minner om aluminiumsverket som «henge tungt i sine tau og trosser / festa te det større, te det stadig raskare» (Rimbereid 2000: 67) idet begge ser ut til å henge etter samtiden som relikter av lengst forgangne tider. Også i den kollektive betraktningen av et album oppstår ingen fysisk eller emosjonell kontakt med fortidens vitner, persepsjonsmåten er fortsatt rent visuell:

3 Til og med i Stavangerdiktene bør dialektbruken ikke forstås som indisium på at det dreier seg om identifikatorisk lokaldiktning – selv om Rimbereid måtte oppleve at det finnes «nok noen som reagerer negativt på det med dialektbruken min, som forbinder sånt med lokallitteratur» (Lindholm 2004: 14).

Bøyde øve albumet ser me fortidå sine
 skyggar reisa seg fra jorder, myrer,
 opp av sjø. Står der
 stirrande fra sitt
 innøve i vårt. Inn i vårt
 store nå! tenke eg og kikke ud gjønå vinduet.

(Rimbereid 2000: 67)

Selv om familieportrettene suggererer en viss samhörighet, forblir slektskapet en konstruksjon. Menneskene i albumet stirrer uberörte tilbake på betrakterne, betegnelsen «fortidå sine skyggar» forklarer at de er uvirkelige og vanskelige å få tak i for diktjeget. Den tidlige avstanden uttrykkes også med romlige metaforer idet samtiden forestilles som et nå forfedrene kan stirre inn i.

Denne kombinasjonen av romlig og tidlig distanse som diktjeget opplever, gjenspeiler Borhaugs migrasjonshistorie. Liksom fjerne slektninger kommer på besök i lånte japanske biler og ser på bilder av bønder og fiskere de har vanskelig å føle seg relatert til, brakte også pendlerne med seg biler, klær og sveis og ikke minst byggeskikk som inkluderte hus med moderne bad i en tid da utedo var absolutt vanlig (jf. Ringdal 2002). I begge tilfeller fører kontakten til en konfrontasjon av levemåter som er adskilte både i tid og rom. Sirklene pendlerne måtte tilpasse de hjemlige slettene, ligger like skeivt over kartet som ordene jeget beskriver landskapet med: Uansett hvor nøyaktig de justeres, forblir det differenser.

Differensene grunner også i diktjegets undersøkende, lite involverte holdning til stedet. Hvis den skal ordnes inn under Seamus Heaneys berømte «two ways in which place is known and cherished» (Heaney 1980: 131) som han beskriver i «The Sense of Place», så blir den nok ikke identifisert med forholdet som karakteriseres som «lived, illiterate and unconscious» og som baseres mest på sanselig stedsopplevelse. Det dreier seg heller om et meget reflekterende forhold til stedet som Heaney betegner som «learned, literate and conscious» (Heaney 1980: 131). Selv når jeget drar rundt omkring på Lista, føler leseren denne relativierende distansen. Men så finnes det et moment i diktet hvor den ser ut til å utviskes. Dette skjer når jeget inntar bestefarens posisjon og

 kikke ud gjønå vinduet.
 Eller gjønå nitti år, forestille eg meg
 og ser ud mydlå greinene te et vindskeivt tre,
 som må ha bøyd seg lenge
 og som i kveld bøye seg for ingen,
 eller kanskje for bestefar min,
 som ein kveld sjøl nok såg ud her

 på et bøyd tre.
 (Rimbereid 2000: 67–68)

Treet står åpenbart utenfor tiden og forandringene; det har levd lenger enn nitti år og det finnes hverken vind eller folk det skulle være nødt å bøye seg for i kveld. Idet jeget gjentar bestefarens betraktning av treet, blir det til et bindeledd mellom jegets «store nå» og bestefarens tid. Anne Eriksen er inne på denne spesielle måten steder kan tjene som bindeledd mellom forskjellige tidspunkter på. Hun skriver i teorien sin om stedliggjøring av historiske hendelser: «Fortiden slutter å være forgangen tid, den kan oppfattes som et nå fordi den er knyttet til et her – et her som samtidig er del av nåtidsmenneskets egne, direkte erfaringer» (Eriksen 1999: 92).⁴ Ifølge Eriksen ordner minnesteder forholdet mellom fortid og nåtid, forsterker opplevelsen av samhörighet og kontinuitet og skaper identitet: Historien blir tilgjengelig gjennom kroppslig sansning og nærvær, måtte det være ved hjelp av ›ekte‹ spor eller ved postulerede manifestasjoner av tid i landskapet (jf. Kraah 1999: 9).

Også i teksten «Borhaug, Lista» finnes en tilsvarende forandring. Når jeget betrakter treet som vitne for forgangne tider, forlater det den reflekterende persepsjonsmåten og begynner å oppleve stedet idet det deler erfaringen til dem som bodde der før. Dette skaper en følelse av nærhet til stedet og dets innbyggere som ser ut til å vare utover momentet. Når det tas en avsluttende rundtur i bygda, blir tremenningens nye hus nøyte betegnet. Eieren forblir ikke like anonym som den «hånd av slekt» (Rimbereid 2000: 65) som raketes ut i begynnelsen av diktet. Til og med de eldre, ukjente slektningene er gjennom husene sine på en måte fortsatt i erfaringens rekkevidde:

Te slutt ein runde te andre
dører, trimenningen min sitt nye hus, og te eldre, for meg
ukjende slektningar sine hus. I kveld tomme,
adle dratt, forsvunne, uklart kor, «men ikke
langt vekke ...» Ikkje så langt
som de skiltå me seint passere,
plassar i mørket me så ufattelig enkelt drar forbi,
som umerkelige, gradvise postar,
uklart ka tid me e inne
eller ude.

(Rimbereid 2000: 68)

4 Dette poenget finnes igjen i en variant hos Casey: «Time and history, the diachronic media of culture, are so deeply inscribed in places as to be inseparable from them [...]. Whether we are concerned with dwelling places or places on a journey, with places in a landscape or in a story (or in a story itself indissociable from a landscape), we witness a concrete topo-logic, an experiential topology, in which time and space are operative *in places* and are not autonomous presences or spheres of their own» (Casey 1996: 44).

De beskrives i hvert fall som «ikke langt vekke», ikke så langt som plassene som passerer på hjemturen, som det ikke finnes noen tilknytning til og som reisefølget derfor så «ufattelig enkelt drar forbi» på veien mellom Borhaug og et ukjent annet sted. Denne reisen fører igjen gjennom et slags ingenmannsland. Selv om skiltene er tilbake, forblir orienteringen underveis like vanskelig som på turen til Borhaug som førte «lenge, langt / innøve, som om me for alltid e ude / av kurs» (Rimbereid 2000: 65). Den manglende romslige orienteringen medfører en viss tidsløshet, det er uklart «ka tid me e inne / eller ude». Mens stedet Borhaug virket fremmed til å begynne med, men til slutt var noe som kunne erfares og føles noenlunde fortrolig, er reisen en glidende tilstand som ikke tillater noe tilknytning. Stedene underveis oppfattes bare som overgangsteder mellom to poler, mellom Lista og det vanlige. Derfor forblir de utydelige og bærer ikke noe betydning i seg selv – i hvert fall så lenge de ikke erfares på en like subjektiv og sanselig måte som Borhaug.

Også «Theras slyngveier» fra Øyvind Rimbereids andre diktsamling *Trådreiser* – som er viet til europeiske steder – tematiserer en søken etter stedets essens, etter en *genius loci* som kanskje finnes i kombinasjonen av individuell opplevelse og kulturell viten. Samtidig går «Theras slyngveier» enda nærmere inn på stedserfaringens naturlige, til og med biologisk-fysiske forutsetninger.

Leseren møter diktjeget og dets reisefølge på den greske øya Thera hvor de er i ferd med å betrakte solen som forsvinner i Egeerhavet. De er ikke alene på Theras nordvestligste nes, det finnes

hundrevis av luftbårne lige,
spredt nerøve klippe-
skrenten, i hjertehøyde med solå
som me e komne for å se
gli med røde trådar i havet.

(Rimbereid 2001: 10)

Denne solnedgangen oppleves ikke så mye som en enestående hendelse, men som noe som følger et nøyaktig script, som diktets sjette avsnitt viser: «I kveldstimane drar folk / igjen med buss opp te klippeskrenten, / inn i filmen som fortsette med oss» (Rimbereid 2001: 12). Dessuten er solnedgangen

Nøyaktig vakkert,
liksom på framsidå
av det ferdigskrevne kortet eg bere
i mi venstre brystlomme.

(Rimbereid 2001: 10)

Stedet og landskapet byr på på forhånd definerte ekstraordinære opplevelser

det kan berettes om i «et notat hjem te det ordinæra» (Rimbereid 2001: 10); det finnes et visst håp om at stedet skal innfri forventningene dets mediale representasjoner har skapt i turisten. Disse forventningene omfatter også en følelse av stedets kulturhistoriske betydning, ikke minst er Thera «øya / som itte ryktene fekk Atlantis te å gå i havet / i ein eksplosjon av klipper og flydande stein» (Rimbereid 2001: 10). Ryktene grunner i at Thera og tvillingsøya Therasia tilhører Santorini-gruppen som er det mest aktive vulkanske området i Sør-Egeerhavet. Dagens øyer vitner om en enorm eksplosjon for rundt 3500 år siden som ødela de tidligste bosettingene på det som den gang kun var én øy (jf. Vespa 2006: 263). Eksplosjonen etterlot seg den store vannfylte kalderaen øygruppen Santorini består av i dag. Dette enorme vulkanske utbruddet har lenge vært tenkt å ha medført en gigantisk tsunami som 11 mil lenger sør forårsaket kollapsen av den minoiske sivilisasjonen på Kreta – en sivilisasjon som nettopp da var på sitt høyeste (jf. Dietrich 2004: 5, 45–48; Pichler/Schiering 1978: 605–608). Denne såkalte minoiske erupsjonen skal til og med ha vært forbildet for Platons beretning om undergangen av Atlantis (jf. Smolka 1988: 329). Restene som kunne vitne om denne Atlantis-kulturen, formoder diktjeget «onna bølgene der ude» (Rimbereid 2001: 10) som

ei halvt oppreist tavle
med et lide hakk
eller et ord
som alger og blåskimrande fisk ennå
kan gli forbi i kveldslyset?
Der grønne skjell
sklir og funkle øve lårbeinet
te ein liden hund?

(Rimbereid 2001: 10–11)

Naturen presenteres her som kulturens trussel og undergang. Uansett må såvel kulturelle som naturlige faktorer til for å oppnå stedsopplevelsen. Casey postulerer til og med at «the place-world defies division into two distinct domains of Nature and Culture. If it is equally true that «everything is natural in us» and that «everything is cultural in us», this is so primarily within the concrete and complex arena of place, where the coadunation of the natural and the cultural arises in every experience and every event – and in every expression thereof» (Casey 1996: 35 – 36). Selve stedsopplevelsen sies altså å være preget av fysiske faktorer og kulturelle persepsjonsmønstre, individuelle opplevelser og kollektive forestillinger, og ikke minst av de kunstneriske reproduksjonene som assosieres med stedet. Denne kombinasjonen av naturlige, konkrete og abstrakte, kulturelle faktorer tematiseres også i «Theras slyngveier» når de reisende overveier å dra over til Therasia,

i bildet
av å kunne gli av gårde i det konkreta
mens historiens trådar vikle seg ud
bag oss, vilt. For så å tvinnast samen
te ei glinsande trossa. Og me sjøl
stigande i land der ude
heile for fyste gang.

(Rimbereid 2001: 11)

Men bildet av den nyordnete historien som er solid og pålitelig som et kraftig tau, dekonstrueres snart som et utopisk ønske:

Men me vett bedre,
dette e 1998 og du nøye deg
med ein ring der steinen e ein udgravd mynt
med uklar silhuett
av Alexander den store.

(Rimbereid 2001: 11)

Den postmoderne desillusjonen tillater bare enkelte historiske fragment som forblir heller uklare silhuetter, og som tjener bedre til pynt enn til rettledning.⁵ De kan nok brukes som utgangspunkt for historiske ekskurser, men denne slags lært refleksjon avbrytes brått av samtidens hendelser:

Så bler trådane som lede inn
brutt.
Et infarkt! Sveitseren
tri hytter onna oss. Me ser han
bli båren opp gjønå kaos
og med maske øve ansiktet.
Hans siste?
Å dø her
ein parodi!

(Rimbereid 2001: 12)

5 Muligens henviser denne «mynt / med uklar silhuett» til Nietzsches refleksjoner «Ueber Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne», der han beskriver umuligheten av å nå fram til sannheten gjennom ord. På grunn av den tilfeldige, arbitrære sammenknytting av ord og ting, av significant og signifikat hhv. referent, karakteriserer Nietzsche ordene som «Illusionen, von denen man vergessen hat, dass sie welche sind, Metaphern, die abgenutzt und sinnlich kraftlos geworden sind, Münzen, die ihr Bild verloren haben und nun als Metall, nicht mehr als Münzen in Betracht kommen» (Nietzsche 2003: 881).

Også denne episoden danner en ny historie som tilhører Thera og som kanskje er mer present og legger seg over forgangne tiders historier. Stedet er ikke statisk, men befinner seg i stadig forandring (jf. Ekrheim 2009: 129). Slik oppstår bildet av et sted preget av mangfoldige historiske tradisjonslag som minner om Dan Ringgaards konsepsjon av stedet som palimpsest: «Man kan betrakte et sted som en palimpsest, som en lokalitet der inneholder lag på lag av betydning, og som konstant overskrives med ny betydning. [...] Et sted ændres konstant, dels fysisk af alt fra erosion og bygninger til vind og vejr, dels i mødet med hvert enkelt individs og gruppes tanker, følelser, erindringer, handlinger og fortællinger» (Ringgaard 2010: 153–154).

Rimbereids dikt følger disse «overlappende lag av virkelighet» og setter «den kollektive historien i et dramatisk spenn mot det individuelle livet» (Larsen 2004: 8). De fokuserer ikke utelukkende på forhistorie, men forblir åpne for nye inskripsjoner og betydningslag. Så kalles for eksempel havet cruiseskipene krysser i «Theras slyngveier», for «Odysseus- og Onassis- / havet» (Rimbereid 2001: 13), et navn som viser både til antikk kultur og moderne økonomi. Denne åpenhet for nye elementer som preger et sted samsvarer med Rimbereids egen beskrivelse av det topografiske diktets ideal i essaysamlingen *Hvorfor ensomt leve*:

Så er det kanskje også slik den faktiske topografien best kan skildres, gjennom diktning som stadig søker etter nye elementer, nyanser og konstellasjoner, fysiske så vel som menneskelige. Oppmerksomt, nysgjerrig. Og at en slik diktning alltid vil måtte fortsette med dette oppmerksomme og nysgjerrige arbeidet, fordi det topografiske jo aldri kan bli et ferdig materiale, men alltid vil måtte være på vei, alltid være i endring (Rimbereid 2006: 144–145).

Den nyeste historien om Thera, den om sveitseren som skulle oppleve et indre, organisk sammenbrudd på det store, altomfattende utbruddets sted, gjør oppmerksom på de fysiske forutsetningene for enhver stedsopplevelse: Den sansende instansen må være intakt, hjertet må slå og hodet tenke for å kunne iaktta omgivelsene. Denne fasetten ved stedsopplevelsen finner Janike K. Larsen igjen ved *SOLARIS korrigeret*: «Kunnskapen starter i den fysiske, taktile og sansemessige tilstedeværelsen i verden. [...] diktet synes [...] å spørre særskilt etter forbindelsen mellom erfaringen i ethvert individ og den ytre verden det forholder seg til» (Larsen 2004: 10). I «Theras slyngveier» representerer disse fysiske forutsetningene for opplevelsen av og kunnskapen om stedet av hjertet, som det finnes mange allusjoner til i diktet: Solnedgangens tilskuere befinner seg i hjertehøyde med solen, mens solen selv glir i havet med røde tråder som minner om årer og ligner på vårt nærmeste hjertekammer. Jeg leser dette som en påminning om de organiske forutsetningene for å kunne oppleve et sted, dette å være levende og til stede; men jeg leser det også som et ønske om en mer direkte, sansende, inderlig opplevelse, mindre reflektert og intellektuell overformet. Når kortet hjem i diktets første linjer bæres i brystlommen, ligger

dets ferdiglagde bilde mellom solen og hjertet og virker som et vern eller et hinder mot den direkte, følsomme opplevelsen av situasjonen.

Når det joslik at den språklige, litterære representasjonen av stedsopplevelsen i seg selv ikke kan være like umiddelbar som den direkte opplevelsen. Ifølge Ringgaards perifraser av Joseph Hillis Miller tilføyer den en refleksiv distanse: «Mens den primære stedsopplevelsen er nokså umiddelbar og subjektiv, hvor reflekterende og kulturelt preget den enn måtte være, nedtones den direkte fysiske opplevelsen i de fleste litterære beskrivelser» (Ringgaard 2010: 33). Samtidig finnes det selvsagt variasjoner blant topografiske tekster med hensyn til stedsbeskrivelsens abstraksjonsnivå, subjektivitet og middelbarhet⁶. Tekstene kan vise stor detaljrikdom og intendert realisme eller være utgangspunkt for abstraherende metaforisering; de kan dra på alle slags subjektive sansninger og inntrykk eller sikte mot kollektive forestillinger og opplevelser; de kan legge vekt på mimesis- eller poiesis-aspektet ved beskrivelsen. Ikke minst kan de sette fokus på beskrivelsen av stedets utseende eller på narrasjonen av stedets historier, hvor historiske eller mytiske, private eller kollektive de enn måtte være. Stort sett skulle det være mulig å fastslå ved hjelp av disse kriterier om et topografisk dikt heller fremhever stedsopplevelsen enn refleksjonen.⁷

Når det gjelder Rimbereids stedsdikt, så står historiene meget sterkt og fører til at den individuelle opplevelsen overskrides, til tross for og ved hjelp av det subjektive perspektivet. I intervjuet med Audun Lindholm opponerer Rimbereid mot romantikkens subjettenkning som førte til sentrallyrikkens konsentrasjon på jegets indre verden. Derimot tilstår forfatteren et ønske om «å koble stoff til et jeg – i stedet for at jeg et skal være essensen i seg selv» (Lindholm 2004: 18). Men selv om stedets refleksjon dominerer tekstene på en måte Seamus Heaney skulle kalle for «learned, literate and conscious» (Heaney 1980: 131), så påminnes leseren stadig om de subjektive filterne som bestemmer iakttagelsen og representasjonen av stedet. En slik påminnelse finnes for eksempel i tilfelle av infarktepisoden, når det heter:

Men bag bildet dirre fortsatt
hans kones ødelagte stemme,
dirre med alt det eg ikkje vett.

(Rimbereid 2001: 12)

6 Selv om middelbarhet og umiddelbarhet opprinnelig innføres som narratologiske konsepter, f. eks. i kapitlet «Distanz» i Martínez/Scheffel 2003: 47–63, kan det være lønnsomt å overføre dem til lyrikken; jf. Hühn 2011: 79–101.

7 Disse motpoler finnes også i Henning Howlid Wærps analyser av Andreas Munchs naturlyrikk, f. eks. i konklusjoner som «Dette er ikke et topografisk dikt med deskriptive ambisjoner, fjellandskapet er først og fremst et uttrykk for stemninger, som igjen utløser refleksjoner» (Wærp 1997: 93) eller «[Det] er da også i liten grad bygd på sansopplevelser; diktet er først og fremst et refleksjonsdikt» (Wærp 1997: 97).

Det er ikke noe allvitende fortellerstemme som presenterer stedet for oss, men det dreier seg om et puslespill laget av sted og tid, av naturlige forutsetninger og spesifikke kulturelle måter å iakttå omgivelsene på blandet med individuelle særegenheter. Dette samsvarer med ideen bak *Trådreiser*-tekstene slik forfatteren forklarer den i intervjuet med Audun Lindholm: «De fleste har erfaring med at når man kommer til London, Lisboa eller Moskva, så merker man en slags genius loci, stedets ånd. I *Trådreiser* [...] hadde jeg et ønske om å gjenscape den betydningsauraen, gjennom mitt blikk, mitt temperament, som alle mennesker har sin egen variant av» (Lindholm 2004: 19). Jeg gjenkjenner dette ønske om en subjektiv reproduksjon av stedets aura i diktene som sikter mot stedets sammensatthet og påpeker umuligheten av å litterært fastlegge dets ene essens med allmenn gyldighet. Ved å ikke fortelle den ene historien om stedet, men å henvise til dets mangfoldige fasetter, står diktene til syvende og sist i slektskap med Claus Frimanns *Fieldet Hornelen i Norge* som Øyvind Rimbereid selv leser det: «Er det noe denne diktningen viser oss, så er det at topografien rommer flere samtidige verdener. [...] Ikke én, men mange Horneler – alt etter hvordan og hvorfra fjellet ses» (Rimbereid 2006: 143).

Både i «Borhaug, Lista» og spesielt i «Theras slyngveier» kan det spores et meget forståelig ønske om å oppleve det typiske ved et sted, å dele en enhetlig, kollektiv preget opplevelse av tilhørighet, å føle seg i tråd med stedet og dets betydning. Men diktene forteller at det er en meget sjelden lykke å kunne kutte ut refleksjonen og relativiteten og bare være til stede der vi er, være «heile for fysisste gang» (Rimbereid 2001: 11) for å si det med Theras diktspråk. Uansett hvor mye vi bøyer

oss fram øve det sunkne
skimrande, bøye oss øve ei synkande sol,
som me i dette øyeblikket syns ligne
på vårt nærmaste hjertekammer

(Rimbereid 2001: 12)

– «Nærmare komme me / nok aldri» (Rimbereid 2001: 11), verken myten og restene av Atlantis eller hjertekammeret som er livets motor og stedsfølelsens sentrum. Det finnes ikke bare Theras bratte kant på veien tilbake til byen, men også bruddkantene mellom tidslagene og fasettene stedet preges av. Det er ikke mulig å unngå faren for at «trådane som lede inn [blir] brutt» (Rimbereid 2001: 12), at hjertet skal stanse opp, og leseren får være glad for at cruiseskipene fortsetter å sende livstegn av blå og røde blinkande lys, at den fortsatt kan iakttå deres svake omriss, «dirrande lys fra stavn te stavn» (Rimbereid 2001: 13).

Litteratur

Andersen, Hadle Oftedal 2004: Som songar frå Oblidor. Lyrisk science fiction frå Øyvind Rimbereid. I *Dag og Tid*, 48, 27.11.2004, <<http://www.dagogtid.no/arkiv/2004/48/bokm1.html>>

- Berg, Knut 1993: Naturalisme og nyromantikk 1870–1900. I Knut Berg (red.) 1993: *Norges malerkunst*, bd. I: Fra høymiddelalderen til 1900, Oslo: Gyldendal, 351–499.
- Casey, Edward S. 1996: How to Get from Space to Place in a Fairly Short Stretch of Time. Phenomenological Prolegomena. I Steven Feld/Keith H. Basso (red.) 1996: *Senses of Place*, Santa Fe: School of American Research Press, 13–52.
- Casey, Edward S. 2001: Between Geography and Philosophy: What Does It Mean to Be in the Place-World? I *Annals of the Association of American Geographers*, 91/4, 2001, 683–693.
- Cresswell, Tim 2004: *Place. A Short Introduction*, Oxford: Blackwell.
- Dass, Petter/Didrik Arup Seip (red.) 1967: *Nordlands Trompet av Petter Dass*, Oslo: Aschehoug.
- Dietrich, Volker J. 2004: *Die Wiege der abendländischen Kultur und die minoische Katastrophe. Ein Vulkan verändert die Welt*, Alpnach: Koprnt (= Neujahrsblatt der Naturforschenden Gesellschaft in Zürich 107).
- Ekrheim, Sindre 2009: 00-talets debutantpoesi. I *Ratatosk*, 1–4, 2009, 128–142.
- Eriksen, Anne 1999: *Historie, minne og myte*, Oslo: Pax.
- Greve, Anniken 1996: Kort om stedsfilosofi. I *Vinduet*, 4, 1996, 19–23.
- Greve, Anniken 2011: Den globale fornemmelsen for sted. I *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*, 2, 2011, 197–202.
- Heaney, Seamus 1980: The Sense of Place. I Seamus Heaney (red.) 1980: *Preoccupations. Selected Prose 1968–1978*, London: Faber & Faber, 131–149.
- Hühn, Peter 2011: Geschichten in Gedichten. Ansätze zur narratologischen Analyse von Lyrik, mit einem Ausblick auf die Lyrik Shakespeares und den Petrarkismus. I Hartmut Bleumer/Caroline Emmelius (red.) 2011: *Lyrische Narrationen – narrative Lyrik. Gattungsinterferenzen in der mittelalterlichen Literatur*, Berlin/New York: de Gruyter, 79–101.
- Hølaas, Odd 1966: *Livstegn og speilinger*. Oslo: Gyldendal.
- Krah, Hans 1999: Råume, Grenzen, Grenzüberschreitungen. Einführende Überlegungen. I *Kodikas / Code*, 22, 1999, 3–12.
- Larsen, Janike K. 2004: For jeg vet eksistensen av verden. Om Øyvind Rimbereids SOLARIS korrigert. I *Vinduet*, 58, 2004, 8–11.
- Lauvstad, Hanne 2007: *Helicons Bierge og Helgelands schiær. Nordlands Trompets tekst, repertoar og retorikk*, Oslo: Unipub (= Acta Humaniora 225).
- Lindholm, Audun 2004: Omveier til Solaris. Øyvind Rimbereid intervjuet av Audun Lindholm. I *Vinduet*, 58, 2004, 12–19.
- Martínez, Matías/Michael Scheffel 2003: *Einführung in die Erzähltheorie*, München: C. H. Beck.
- Mønster, Louise 2009: At finde sted. En introduktion til stedbegrebet og dets litterære potentiale. I *Edda*, 4, 2009, 357–370.

- Nietzsche, Friedrich 2003: Ueber Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne. Nachgelassene Schriften. I Giorgio Colli/Mazzino Montinari (red.) 2003: *Die Geburt der Tragödie. Unzeitgemäße Betrachtungen*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 875–890.
- Nydal, Ane S. 2009: Døden! Økonomien! I *Ratatosk*, 2009, 40–43.
- Pichler, Hans/Wolfgang Schiering 1978: Der Ausbruch des Thera-Vulkans um 1500 v. Chr. Archäologische Datierung, Eruptionsverlauf und Auswirkungen auf die minoische Kultur Kretas. I *Die Naturwissenschaften*, 65, 1978, 605–610.
- Refsum, Christian 2010: Flerspråklighet i nyere skandinavisk litteratur. Jonas Hassen Khemiri og Øyvind Rimbereid. I *Edda*, 97, 2010, 81–96.
- Rimbereid, Øyvind 2000: *Seine topografiar*. Oslo: Gyldendal.
- Rimbereid, Øyvind 2001: *Trådreiser*. Oslo: Gyldendal.
- Rimbereid, Øyvind 2006: Om det topografiske diktet. I Øyvind Rimbereid (red.) 2006: *Hvorfor ensomt leve. Essays*, Oslo: Gyldendal, 79–146.
- Ringdal, Siv 2002: *Det amerikanske Lista. Med 110 volt i huset*, Oslo: Pax.
- Ringgaard, Dan 2010: *Stedssans*, Århus/København: Aarhus Universitetsforlag.
- Smolka, Anselm 1988: Naturkatastrophen. I *Naturwissenschaften* 75, 1988, 327–333.
- Tilley, Christopher Y. 2004: *The Materiality of Stone. Explorations in Landscape Phenomenology*, Oxford/New York: Berg.
- Trigg, Dylan 2012: *The Memory of Place. A Phenomenology of the Uncanny*, Athens: Ohio University Press (= Series in Continental Thought).
- Tuan, Yi-Fu 1977: *Space and Place. The Perspective of Experience*, Minneapolis/London: University of Minnesota Press.
- Vespa, Marika et al. 2006: Interplinian explosive activity of Santorini volcano (Greece) during the past 150,000 years. I *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, 153, 2006, 262–286.
- Wærp, Henning Howlid 1997: *Diktet natur. Natur og landskap hos Andreas Munch, Vilhelm Krag og Hans Børli*, Oslo: Aschehoug.